

otrocky neinvenční ještě o to méně – dílo nezachrání.

Může se to jevit jako přílišné hnidopišství, ale možná nejkratší a přitom nejlepší formulaci mnoha problémů celého *Logikomixsu* můžeme nalézt v drobném překlepu na straně 326, tedy v textovém poznámkovém bloku vysvětlivek, konkrétně v hesle *Tractatus logico-philosophicus*. Péčí tiskařského šotka zde formulace sedmého výroku Wittgensteinova spisu zní (zvýraznění PK): „o čem nelze mluvit, o tom JDE třeba mlčet.“ Z původní nutnosti se tak stává potencialita, navíc poněkud zlhostejňovaná. *Jde třeba mlčet* přeci předjímá i relevantní alternativní: jde třeba tančit, zpívat, vyprávět komiksem. S Wittgensteinem, matematickou logikou či popularizací vědy už ale realizace takové akcidentální potenciality věru mnoho společného nemá.

////// recenze //////////////////////////////////////

Latourovo *scio ergo sumus*

Bruno LATOUR, *Cogitamus. Six lettres sur les humanités scientifiques*. Paris: La Découverte 2010, 247 s.

Jan Maršálek

Nedocházet na přednášky se někdy vyplácí. Věcně chybějící německé

studentce shrnul Bruno Latour v šesti dopisech vše, o co v jeho semináři přišla. Sahrát roli fiktivní studentky (fiktivní, neboť v hodinách nikdy neviděné, ale především proto, že jde od Latoura o stylizaci, připomínající mimochodem podobně protivně stylizovaný Tigridův *Průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*) musela zrovna Němka snad kvůli rovnováze, totiž jako protiváha francouzskému autorovi v situaci, kdy byla kniha *Cogitamus. Šest dopisů o sociovědách* chystána pro takřka současné německé a francouzské vydání.¹ Otcovská dikce pana profesora (z jině by nebyly dopisy) hrozila však takovou rovnováhu hned zase narušit, a tak musela být studentka právě tolik inteligentní a epistolárně aktivní, nakolik nezodpovědně přistupovala ke svému studiu. Raději ale pryč od toho. Máme tu zkrátka další² knihu Bruno Latoura, ve které je to tak zařízeno, že do sebe latourovské začátečníky vtahuje (dialogem se čtenářem, který se stává německou studentkou), aniž by se sama nechala strhnout jejich nevědomostí.

Od Latoura je to další pokus (tím prvním byla práce *Science in*

¹ Německy vyšla kniha v r. 2011 pod zkráceným názvem: Bruno LATOUR, *Cogitamus*. Berlin: Suhrkamp Verlag 2011.

² Nedávnou, nikoli však poslední. Nejnovějším Latourovým titulem je: *Enquête sur les modes d'existence. Une anthropologie des modernes*. Paris: La Découverte 2012.

Action)³ o uvedení do studia věd a technologií nemrzačených jejich očišťováním od „nevědeckého“ (od jejich svázanosti se zájmy, se subjektivitou aktérů, s institucemi, s materiálem, od jejich pošpinění rétorikou apod.). Jejím prvním cílem je, dalo by se říci, připravit čtenáře o iluzi *autonomie vědy*, nebo spíše o přesvědčení, že heteronomie vědu poškozují. Tato idea byla silná nejen v sociologii vědy Mertonově, Latour se kriticky vymezuje především vůči francouzské historické epistemologii. Realisticky se totiž snaží zachytit vědeckou práci *při díle*, tedy dříve, než se stane soběstačným *dilem*. Epistemologie (francouzská tradice filosofie věd) oproti tomu nachází vědu teprve tam, kde se poznávání ze společnosti dokáže vymanit (srov. s. 25). Jakkoli těsně chtěla tato tradice studia věd svůj předmět doprovázet, připravovala se podle Latoura v důsledku svých základních přesvědčení o možnost vědám náležitě porozumět. Pomocí konceptů „metody“ nebo „vědeckého ducha“ (Bachelard), píše, lze sotva správně zařadit běžné a banální výrazy, ke kterým je přitom nutné se obrátit, máme-li vědecké praxi skutečně porozumět: „Bílé pláště [...] disponují ohromným

lexikem za účelem pečlivého rozlišování mezi dobrým a špatným experimentem či dobrým a špatným kolegou a dokážou mezi tvrzeními rozpoznat takové, které je ‚horké‘, ‚studené‘, ‚plodné‘, ‚elegantní‘, ‚mazané‘, ‚výnosné‘ anebo (tento obrat mi přijde úžasný) ‚takové, které není ani tak docela chybné‘“ (s. 132). Epistemologie je podle Latoura příliš idealistická, a tak si sociologii vědeckého poznání vlastně zakazuje: „Francouzi mají v tom, co je věda, odjakživa jasno. Racionalita podle nich spočívá ve vyvázání se ze společenských determinací, z politických vášní, kulturních předsudků, osobních pocitů.“⁴ Odmítnutí této iluze autonomie vědy, program její sekularizace (srov. s. 157), vkládá pak Latour do samotného pojmu *humanités scientifiques* (ustavení tohoto pojmu se věnuje na stranách 9–26), který lze nikoli přesně, snad ale bez velké škody přeložit slovem „sociovědy“.

V prvním kroku si Latour znovu pomáhá, tak jako tomu bylo již v knize *Nikdy jsme nebyli moderní*,⁵ pozorováním toho, jak se dnes o vědě píše v denním tisku. Novinové články totiž vědu (a techniku)

³ Bruno LATOUR, *Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1987.

⁴ Bruno LATOUR, *La science en action. Introduction à la sociologie des sciences*. Paris: Éditions Gallimard 1995, s. 11 (citace pochází z předmluvy k francouzskému vydání knihy).

⁵ Bruno LATOUR, *Nikdy sme neboli moderní*. Bratislava: Kalligram 2003.

zachycují v situacích, ve kterých by sotva obstály před soudem vědecké čistoty. Hned prvním metodologickým imperativem pak Latour nabádá právě k upuštění od běžné praxe třídění na „vědecké“ a „politické“. S ní se totiž ihned ztrácí to, co je pro Latoura předmětem zkoumání, totiž kontradikce mezi běžným líčením vědy jako autonomní instituce a stejně tak běžným svazováním vědy s politikou, kulturou, ekonomikou ... Naopak k udržení obojího diskursu pohromadě Latour využívá pojmu „překladu“ (*traduction*). „Nevědečtí“ aktéři jako by se do vědy dostávaly spolu s tím, jak se komplikuje cesta k vědeckým cílům, k nimž se nelze dostat bez „úkoků“ (*détours*). Cestu ke kontracepční pilulce (příklad je Latourův, srov. s. 31–33) je třeba svést tu k chemii, tu k bohatému mecenáši, ale také k Parlamentu, který je s to změnit legislativu, k lékařům, bez jejichž péče se nelze obejít, atd. To vše jsou „úkoky“, které původní „běh jednání“ (*cours d'action*) zvrstvějí, přičemž ovlivňují i samotný jeho cíl. Vypráví-li se pak celá tato anabáze jako *nástup steroidů, které následně způsobily proměny mravů a společnosti*, prosazuje se tím přísné dělení mezi vědou a společností tam, kde žádné takové dělení neexistovalo. *Krátká* vyprávění o vědě a jejich technických aplikacích je třeba poctivěji rozepsat (odtud idea *překladu*).

Jak ale k tomuto rozepsání dospět? Svět je – naznačují to právě i ony novinové články – sice prostroslý vědami a technikou, to ale na první pohled není hned patrné. Postarat se o zviditelnění oněch rozvětvených cest, jimiž se dospívá ke zdánlivě jednoduchým (vědeckotechnickým) řešením, se ovšem může celá řada „zkoušek“ (*épreuves*): „zkoušek, které dokážou odhalit technické úkroky, je bezpočet. Může k nim docházet s inovacemi, které zavádějí do daného prostředí nějaký nový objekt, na nějž nejsou lidé připraveni; se změnou místa v čase nebo prostoru, změnou, která přivádí k dispozitivům, jež neodpovídají ani Vaší kultuře, ani Vaším návykům. [Může k nim docházet] prostřednictvím archeologie, která ze země vyzvedává artefakty bez jakéhokoliv návodu k použití; a konečně prostřednictvím fikce, když si pro Vás dovedný romanopisec vymyslí materiální světy, které jsou zcela v rozporu se zvyky a obyčejí aktuálního světa. Zkouškou, která se studentům popisuje nejjednodušší, zůstává ale *porucha*“ (s. 45).

Pokud jde o vědecký fakt, jeho vytváření lze „živě“ sledovat v průběhu vědeckých kontroverzí. „Kontroverze“ je po „překladu“ a „zkoušce“ v popisu Latourova přístupu dalším klíčovým konceptem. Z podrobného sledování vědeckých kontroverzí Latour vyvozuje nedělitelnost vědeckého dokazování

a rétoriky, jejichž spojování naopak běžně sdílená představa o vědě odmítá. „Je nasnadě, proč Aristoteles mohl o rétorice prohlásit, že je „třpytem nepostradatelným pro lesk pravdy““ (s. 100). Vědecká komunita dospívá k pravdě počtem (přesvědčených): *cogito* bylo nahrazeno *cogitamus*.

To přitom neznamená, že by nebylo nad „názor“. Z neexistence transcendentního Rozumu nelze usuzovat na neexistenci rozumu, který může každého z nás učinit odpovědným a uvědoměným občanem sociotechnického světa. Nejsou to totiž „experti“, od kterých bychom měli očekávat uspokojivé rozsouzení (k roli expertů srov. s. 164–166). Žijeme ve světě věčně proměňujících se *asociací* aktérů všech druhů (tyto asociace zde Latour označuje jako „kosmos“), kteří jsou mobilizováni k podpoře konkurujících si (nejen vědeckých) tvrzení. Ze všeho nejdříve je tak třeba rozpoznávat mezi dobrými a špatnými sestavami (*agencements*). Kritériem je jakási jejich upřímnost stran vlastního složení – do jaké míry nechává to které tvrzení nahlédnout do spletnosti své architektury? Má za sebou věrné spojence, anebo svévoli (srov. s. 168)? Podle Latoura už „nejde o to určit, jaký je společný svět (*univers*), aby z něj mohla být vyvozena pravidla jednání, ale o to přinutit každou spornou stranu k odkrytí *jejího* nebo *jejích* světů. Odtud výraz mul-

tiverza (*multivers*). S kým se chcete propojit? S jakým průmyslem? S jakým oborem? S jakým právem? S jakými jinými zeměmi? S jakými politickými stranami? S jakými aktivisty? [...] Jakým přístrojům důvěřujete? V souladu s jakým standardem přinesete důkaz toho, co tvrdíte“ (s. 167)?

Právě za účelem lepší čitelnosti těchto partikulárních světů, které jsou sprádané *mluvčími* (*porte-parole*) věcí a lidí tak, aby tito nemohli být tak snadno zpochybněni ve své funkci *zástupců* (expert se snaží být přesvědčivým mluvčím věcí, které sice samy nemluví, ale on jim rozumí), vypracoval Latour spolu se svými kolegy a studenty „kartografii kontroverzí“.⁶ Tato multimediální platforma má za úkol podpořit technickou demokracii: „Naučili bychom se orientovat v prostoru kontroverzí. Začali bychom si vytvářet názor na diskutované otázky, aniž bychom čekali na to, až budou tyto diskuse uzavřeny. Dozvěděli bychom se, kdo říká co a za podpory jakého financování, s podporou jakých nástrojů, podle jakého paradigmatu, jaké autority, ve spojení s jakým průmyslem, s jakými zájmy, s jakým světovým názorem. Namísto volných tvrzení, o kterých jsme mluvili dříve, byla by tato tvrzení uchycena, byla by doplněna

⁶ Viz <http://www.mappingcontroversies.net/> [cit. 19. 11. 2012].

o svoji biografii, byla by zakotvena. A hlavně, byla by vrácena k diskusi“ (s. 175–177).

Právě otevřenost diskusi, a tedy zpochybnění, je to, co chce Latour označovat adjektivem „vědecký“. „Vědu“ se naopak vymezit jednou provždy brání (srov. s. 189–190). Pokud jde o „vědecké“, tím není to, co proniká k (zprvu skryté) *Přírodě*; jeho protějškem není *omyl*, nýbrž *názor* (ve smyslu uzavřeného tvrzení bez spojenců). Recenzovaná kniha přitom vrcholí právě útokem na pojem Přírody, ve kterém jsme si podle Latoura vypěstovali přílišné zálibení (srov. s. 219). Předpoklad jednotné (celistvé) přírody, kterou ve vědeckém poznání odhalujeme, je totiž podle něj (důležitým Latourovým spojencem je zde antropolog P. Descola) jen jedním partikulárním kulturním konstruktem, který se nám nyní, po pěti staletích, drolí pod rukama: „Cítíme-li se tolik spřízněni s 16. stoletím, je tomu tak proto, že již ono mělo k dispozici všechny přísady budoucích věd, s výjimkou [ideje] sjednocené přírody. Právě ta se nám ale zrovna ztrácí před očima“ (s. 217)! Přestáváme-li si však být jisti Přírodou, stává se neudržitelným také velké vyprávění o modernizaci spojené s odkrýváním jejích univerzálních zákonů, jejichž poznáním nahrazujeme naše subjektivní přesvědčení. Bez Přírody nemůžeme být (ani domněle) moderní.

Kdo Latoura zná, ví, že zde nejde o nějaké *ad hoc* vzletné zakončení knížky, kterou by její autor nerad nacházel v dolních policích knihoven, tak nějak příliš „při zemi“. To, že Latour dokáže svoji sociologii (ve chvíli, kdy sociologii spolu s Latourem ke studiu svěříme „asociace“ namísto „sociálna“, není již proč se tomuto označení bránit) vyvést od mikrostudií k teším o povaze celého oboru, či dokonce doby, je jeho silnou stránkou – bez nějaké zvně nakázané ukvapenosti tak činí v něčích očích snad až příliš odvážně, avšak s odvahou nepochybně plodnou a inspirující. *Šest dopisů o sociovědách* stojí podle mého názoru za překlad. Jistě to není Latourova kniha nejoriginálnější (takřka vše, co je v ní podstatné, řekl Latour již jinde), je ale tím, co svoji formou slibuje: skvělým, ke čtenáři vstřícným úvodem do sociověd. Znalci, obdivovatelé i nepřátelé Latoura pak v knize najdou užitečné shrnutí jeho pozic, které jim může pomoci při osvojování si světa, do něhož se nám „moderním“ nevstupuje lehko, natož bez zaváhání.